

УДК 349.2

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У ПРОЦЕСІ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ

Наталія ФЕДІНА,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії права, конституційного та приватного права
Львівського державного університету внутрішніх справ

Вікторія ЧЕРЕВКО,

здобувач факультету № 1
Інституту підготовки фахівців для підрозділів поліції
Львівського державного університету внутрішніх справ

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто питання забезпечення верховенства права, тобто панування права в суспільстві, забезпечення прав та свобод кожного згідно з європейськими нормами і стандартами, що є актуальним для сучасної України, яка прагне стати правовою державою. Також звернено увагу на те, що від держави вимагається втілення верховенства права у правотворчу та правозастосовну діяльність, тобто закони, що ухвалюються державою, повинні за своїм змістом бути проникнуті передусім ідеями свободи, рівності та соціальної справедливості, ці критерії є вирішальними у визначенні права як регулятора суспільних відносин. Також звернено увагу на те, що важливою передумовою панування в життєдіяльності українського суспільства є реалізація принципу верховенства права, а саме комплексу правових принципів, що є підґрунтям досягнення правового прогресу в суспільному житті України для забезпечення правосуддя.

Ключові слова: верховенство права, європейські норми і стандарти, соціальна справедливість, суспільні відносини, захист прав людини, правосуддя.

ENSURING THE RULE OF LAW IN THE PROCEDURE OF JUSTICE

Natalia FEDINA,

Candidate of Law,
Associate Professor at the Department of Law Theory, Constitutional and Private Law
Lviv State University of Internal Affairs

Victoria CHEREVKO,

Student at the Faculty № 1
Institute for the Training of Specialists for Departments National Police
Lviv State University of Internal Affairs

SUMMARY

The article considers the issue of ensuring the rule of law, i.e. the rule of law in society, ensuring the rights and freedoms of everyone in accordance with European norms and standards, which is relevant for modern Ukraine, which aspires to become a state governed by the rule of law. Attention is also drawn to the fact that the state is required to implement the rule of law in lawmaking and law enforcement, i.e. laws adopted by the state must be permeated primarily by the ideas of freedom, equality and social justice and these criteria are crucial in defining law as a regulator public relations. Attention is also drawn to the fact that an important prerequisite for domination in the life of Ukrainian society is the implementation of the rule of law, namely a set of legal principles that are the basis for achieving legal progress in public life of Ukraine to ensure justice.

Key words: rule of law, european norms and standards, social justice, social relations, protection of human rights, justice.

ASIGURAREA STATULUI DE DREPT ÎN ÎNFĂPTUIREA JUSTIȚIEI

REZUMAT

Articolul are în vedere problema asigurării statului de drept, adică a statului de drept în societate, a asigurării drepturilor și libertăților fiecăruia în conformitate cu normele și standardele europene, ceea ce este relevant pentru Ucraina modernă, care urmărește să devină un stat guvernat de regula legii. Se atrage atenția și asupra faptului că statul este obligat să implementeze statul de drept în procesul de legiferare și de aplicare a legii, adică legile adoptate de stat trebuie să fie impregnate de ideile de libertate, egalitate și justiție socială, aceste criterii fiind cruciale în definirea dreptului ca autoritate de reglementare relații publice. Se atrage atenția și asupra faptului că o condiție prealabilă importantă pentru dominația în societatea ucraineană este punerea în aplicare a statului de drept, și anume un set de principii juridice care stau la baza realizării progresului juridic în viața publică a Ucrainei pentru a asigura justiția.

Cuvinte cheie: *stat de drept, norme și standarde europene, justiție socială, relații sociale, protecția drepturilor omului, justiție.*

Постановка проблеми. Нині актуальною проблемою в Україні є забезпечення верховенства права, що породжує недовіру суспільства до державної влади, боротьба з корупцією, яка нібито набула державного масштабу, не дає жодних результатів, судова реформа, про яку так багато говориться, а суспільство так і не побачило неупередженого та справедливого суду, який повинен був би забезпечити доступність правосуддя, що відповідно унеможливує захист порушених прав та свобод людини та громадянина. Демократична, правова держава, якою декларує себе Україна, повинна запровадити програми, що захистять права людини та громадянина, а отже, допоможуть забезпечити верховенство права, що є важливим аспектом у забезпеченні добробуту суспільства. Прагнення нашої держави стати членом Європейського Союзу повинно підтверджуватися ухваленням законів, що відповідають міжнародним стандартам у сфері демократії, захисту прав людини, а отже, будуть спроможні забезпечити здійснення правосуддя. Досягнення правового прогресу в суспільному житті України можливе лише в разі забезпечення реалізація принципу верховенства права, тобто встановлення правових принципів, що є важливою передумовою життєдіяльності правової держави, тому актуальне дослідження цього питання, щоб, за можливості, розглянути напрями забезпечення верховенства права у процесі здійснення правосуддя.

Питання верховенства права в різні часи вивчали вітчизняні та зарубіжні науковці: Р. Падалка, К. Волинка, М. Цвік, В. Ткаченко, О. Петришин, П. Рабінович, Ю. Шемшученко, В. Ковальський, В. Гончаренко, О. Костенко, К. Легких, С. Алексєєв, М. Козюбра, С. Погребняк, А. Кочура, С. Максимов, Г. Гегель, Р. Алексі, В. Михайленко, Н. Жильнікова, С. Головатий, А. де Токвіль, О. Петришин та інші. Однак питання забезпечення

верховенства права у процесі здійснення правосуддя натеper потребує комплексного наукового дослідження, тому є доцільним проведення наукового дослідження за обраним напрямом.

Метою статті є дослідження визначення основних напрямів, шляхів забезпечення верховенства права як конституційного принципу, що стане дієвим механізмом їх подолання, а отже, допоможе у вирішенні проблем забезпечення верховенства права у правовій системі України, у здійсненні правосуддя.

Виклад основного матеріалу. Принцип верховенства права є важливим регулятором сучасного розвитку держави, у якій відбувається соціально-економічне зростання. Конституція України закріпила статус держави з ринковою і соціальною моделлю, у ст. 41 зазначено, що кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатом своєї інтелектуальної, творчої діяльності, держава виступає гарантом непорушності цих прав, а у ст. 42 зазначено, що кожен має право на підприємницьку діяльність та захист конкуренції [1], тому, щоб Україні стати рівноправним членом європейського співтовариства, усе, що записано в Основному законі держави, повинно дотримуватися, забезпечуватися і відповідати європейським стандартам.

Варто звернути увагу на те, що у ст. 9 Конституції України зазначено, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України, а укладення договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення змін до Основного закону [1]. Також важливість застосування міжнародних договорів зазначено у ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України», якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства

України, то застосовуються правила міжнародного договору [2].

Як неодноразово зазначено в багатьох дослідженнях, головним принципом демократичного режиму повинно виступати верховенство права. Слушно зазначив Р. Падалка у своєму дисертаційному дослідженні, що принцип верховенства права визначає умови створення і функціонування органів державної влади, громадських організацій, а також забезпечує правомірні взаємини між суб'єктами права [3, с. 109].

Україна на своєму шляху становлення з великими зусиллями все ж таки намагається утвердити принцип верховенства права. На жаль, не так швидко, якби хотілося, усе ж таки спостерігається певний поступ: розвивається інститут громадянського суспільства, відбувається становлення плюралістичної демократії, суспільство об'єднується в політичні партії та громадські організації, що дає змогу громадянам більш вільно висловлювати свої думки і погляди, маючи право на мітинги та демонстрації, хоча це право не завжди може бути виражене повною мірою. Громадяни України також мають право на захист своїх прав і свобод, якщо вони не можуть знайти захисту у своїй державі, можуть звернутися до міжнародних судових установ, зокрема до Європейського суду з прав людини, з надією на те, що Україна гарантує дотримання міжнародних зобов'язань, узятих на себе у сфері захисту прав людини [3, с. 8].

Спроба започаткувати принцип верховенства права відбулася 8 червня 1995 р., коли Президент України та Верховна Рада України уклали Конституційний Договір, у якому проголошувалося: «В Україні діє принцип верховенства права», що заклало юридичні підвалини українського конституційного правопорядку. Особливим моментом закріплення принципу верховенства права в державі було приєднання України до Статуту Ради Європи. Україна стала повноправним членом цієї міжнародної організації, взяла на себе юридичний обов'язок, що передбачає захист прав і основоположних свобод усіх осіб, що перебувають під її юрисдикцією [4].

У своїх працях П. Рабіновича зазначав, що верховенство права – це явище позадержавне (не державно-вольове), загальносоціальне, соціально-природне, правовою державою вважається лише та, у якій панує, «верховенствує» право [5, с. 19].

Важливо звернути увагу на те, що для забезпечення верховенства права в суспільстві є важливим усвідомленні справедливості, коли кожен суб'єкт правовідносин, чи то посадова особа державних

органів, чи будь-яка інша особа формує для себе моральні обов'язки, виробляє якості, що дозволяють здійснювати моральний самоконтроль, тобто йдеться про формування совісті як складової частини правосвідомості, тобто кожен повинен керуватися совістю, оцінювати свої вчинки від власного імені. Суть справедливості, що забезпечує верховенство права, полягає в тому, щоб встановити, знайти, визначити міру людських вчинків, тобто своєрідну міру-оцінку вчинку людини, що зорієнтована на наявну в конкретному суспільстві ієрархію цінностей.

Не менш важливим кроком на шляху ствердження верховенства права було укладення Україною Європейської конвенції про захист прав та основоположних свобод та протоколів до неї. Так, з моменту набрання чинності для України положень Конвенції та згаданих протоколів створено нову «правову ситуацію в системі захисту прав людини, яка почала активно розвиватися у двох напрямках. По-перше, розпочалось перенесення в законодавство України європейських правничих цінностей, які пов'язані із захистом прав людини й основних свобод. По-друге, Україна потенційно стала державою-відповідачем у Євросуді» [6, с. 15]. На законодавчому рівні це право було закріплено у ст. 55 Конституції України [1].

В ідеалі вся правова система суспільства для забезпечення верховенства права повинна стояти на варті справедливості, слугувати засобом її вияву та закріплення, охорони та захисту. Принцип справедливості, що має нормативно-оцінювальний характер, закладений у самому змісті права і знаходить свій вияв у правах та обов'язках, способах заохочення та мірах покарання тощо. Завдяки праву ідеї справедливості знаходять свій нормативний вияв, забезпечуються охороною прав та інтересів громадян. Як основний принцип права справедливість втілюється в законодавчих актах усіх галузей (адміністративному, цивільному, трудовому, житловому, кримінальному праві тощо), що унеможливають із будь-яких мотивів надання привілеїв для окремих громадян, соціальних груп або прошарків населення та встановлюють однакові права й обов'язки для всіх членів суспільства.

Також важливим аргументом для забезпечення верховенства права в суспільстві є судова система, тільки за наявності сильної, незалежної та неупередженої судової влади, яка за декларативним принципом повинна бути у правовій державі, можливий правовий захист прав і свобод людини від зловживань із боку законодавчої і виконавчої влади, інших порушень.

Варто зауважити, що високий авторитет суду, його незалежність з іншими гілками влади, забезпечує належний рівень права і демократичності самої держави, у такій державі будуть надійно захищені права і свободи громадян від можливих посягань [7, с. 6].

Важливо звернути увагу на те, що у правовій державі кожен нормативно-правовий акт повинен бути втіленням загальносоціальної справедливості, що відповідно забезпечить верховенство права у суспільстві. Норми, створені законодавцем, не лише мають слугувати критерієм вирішення юридичних проблем, а й сприяти врегулюванню важливих соціальних проблем. Ідеться про забезпечення справедливого задоволення всіх законних інтересів суб'єктів правового регулювання. Що стосується уявлень про справедливість, то правові норми покликані виконувати дві важливі функції. По-перше, вони мають інтегрувати уявлення справедливості у правову систему. Унаслідок такої інтеграції уявлення про справедливість можуть мати характер загальної обов'язковості, опиратися на силу й авторитет держави. Водночас підвищуватиметься соціально-моральна цінність самої правової системи. По-друге, правові норми повинні сприяти поширенню відповідних вимог справедливості серед населення та суб'єктів правового регулювання.

Верховенство права є універсальним стандартом сучасного світу, ознакою цивілізованості правової системи. На його значенні неодноразово наголошувалося в документах міжнародних організацій: у резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Верховенство права на національному та міжнародному рівнях» права людини, верховенство права та демократія визначені як «універсальні та неподільні основні принципи Організації Об'єднаних Націй» [8]; у відомій доповіді Європейської комісії за демократію через право (Венеціанська комісія) верховенство права поряд із демократією та правами людини визнається фундаментальною засадою європейських правопорядків [9].

Отже, держава та міжнародні організації в кожному конкретному випадку зобов'язані надати остаточну змістовну оцінку конфліктуючих прав або ж конкуруючих інтересів для забезпечення верховенства права у процесі здійснення правосуддя.

Сучасний стан чинного законодавства України характеризується неналежним нормативним закріпленням принципу верховенства права, тобто конкретизацією змісту означеного принципу й основних ознак його належного дотримання правотворчими та правозастосовними органами, громадянами.

Наявну систему законодавства України потрібно оновлювати з урахуванням європейських принципів та стандартів. Вирішальним чинником і плацдармом діяльності органів державної влади є потреба забезпечення верховенства права, що полягає у відстороненні від традиційного для нашої культури державного монополізму на право.

Отже, забезпечення принципу верховенства права, здійснення правосуддя полягає у створенні державою надійних сприятливих умов для належного впровадження його в усі сфери суспільних відносин, закріплення на законодавчому рівні гарантій його забезпечення та механізму захисту в разі порушення. Слушно зауважив у своєму дослідженні Р. Падалка, що для цього органи державної влади повинні розробляти різні рекомендації, програми та плани дій із метою забезпечення верховенства права, отже, удосконалення правового становища в державі [3, с. 135].

Важливим кроком у посиленні принципу верховенства права у процесі здійснення правосуддя є план дій Європейського Союзу в галузі юстиції та внутрішніх справ, що є однією з важливих сфер співробітництва між Україною та Європейським Союзом, метою якого є посилення ролі судової влади, верховенства закону та покращення управління. У плані дій були визначені спільні напрями співпраці для встановлення в Україні незалежної, неупередженої та компетентної судової влади, боротьби з корупцією, утілення європейських стандартів у законодавчий процес тощо [10].

Варто звернути увагу на дослідження М. Ентіна, який запропонував для досягнення верховенства права під час здійснення правосуддя такі елементи:

- по-перше, суди повинні бути незалежні і неупереджені, створення та склад суду має формуватися на підставі закону, а також важливим елементом є достатня тривалість повноважень судів тощо;
- по-друге, кожен повинен мати право на доступ до правосуддя та право на виконання судових рішень;
- по-третє, для кожного повинна діяти презумпція невинуватості, право на захист, право на перекладача тощо;
- по-четверте повинна забезпечуватись рівність сторін на всіх стадіях судового розгляду і не затягуватися строки розгляду справи [11, с. 87].

Висновки. На підставі проведеного теоретико-правового дослідження можна зазначити, що принцип верховенства права, що знайшов своє закріплення в Конституції України 1996 р., означає, що право має тлумачитися не як продукт безпосеред-

ніх вольових рішень правотворчих та правозастосовних органів, не як сукупність юридичних норм, встановлених державою, а як сукупність належних прав, правил поведінки, вироблених суспільною практикою, фактично сприйнятих суб'єктами правовідносин, що дозволить забезпечити правосуддя в суспільстві.

Щоб покращити та зміцнити правову систему України, що відповідає демократичному суспільству, необхідно визначити основні напрями забезпечення верховенства права в Україні, кожен із яких міститиме низку заходів, які повинні здійснюватись правотворчими та правозастосовними органами держави, а також громадянами для досягнення того рівня верховенства права, який необхідний для належного існування демократичної, правової держави, громадянського суспільства для забезпечення здійснення правосуддя.

Список використаної літератури:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Про міжнародні договори України: Закон України від 2004 р. № 1906–IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>.
3. Падалка Р. Верховенство права як основоположний принцип права : дис. Київ, 2017. 195 с.
4. Статут Ради Європи, Лондон, 5 травня 1949 р. Про приєднання додатково див. Закон № 398/95-ВР від 31.10.1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001#Text.
5. Рабінович П. Верховенство права як соціально-природний феномен (конттури ідеалу). *Право України*. 2010. № 3. С. 19–23.
6. Козюбра М. Верховенство права: Українські реалії та перспективи. *Право України*. 2010. № 3. С. 6–18.

7. Козюбра М. Принципи верховенства права і правової держави: єдність основних вимог. *Наукові записки*. 2007. С. 6–7.

8. Верховенство права на національному и международном уровнях. URL: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/61/39.

9. Доклад о верховенстве права. URL: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev-rus](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-rus).

10. План дій Європейського Союзу в галузі юстиції та внутрішніх справ від 12.12.2001 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_494/conv.

11. Энтин М. Справедливое разбирательство по праву Совета Европы и Европейского Союза. *Конституционное право. Восточноевропейское обозрение*. 2003. № 3 (44). С. 86–88.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

ФЕДИНА Наталія Василівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії права, конституційного та приватного права Львівського державного університету внутрішніх справ;
 ЧЕРЕВКО Вікторія Вікторівна – здобувач факультету № 1 Інституту підготовки фахівців для підрозділів національної поліції Львівського державного університету внутрішніх справ;

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

FEDINA Natalia Vasylivna – Candidate of Law, Associate Professor at the Department of Theory of Law, Constitutional and Private Law of the Lviv State University of Internal Affairs;
 CHEREVKO Victoria Viktorivna – Student at the Faculty № 1 of Institute for the Training of Specialists for Departments National Police of the Lviv State University of Internal Affairs;
nataliya_fedina@i.ua